

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Cluverii[i] Sicilia Antiqua

Clüver, Philipp

Lvgdvni Batavorvm, 1619

Cap. VII. Enna urbs, Siciliae umbilicus. Pergus sive Pergusa lacus. Plutonia specus. Aßôrus opidum. Chrysas amnis. Chryssae fanum. Heraei sive Junonii montes. Nympharum lucus.

urn:nbn:de:hbz:466:1-14145

C A P. VII.

Enna urbs. Pergus sive Pergusa lacus. Plutonia specus. Aëthrus opidum. Chrysas amnis. Chryse sanum. Herai sive Junonii montes. Nympharum lucus.

10 **E**Rgo ab Agyrio XIII millia passuum ad meridiem versùs distat antiqua & ENNA urbs. celebris in primis quondam urbs ENNA; vulgò nunc incolis *Castro Ianni* dicta. Memoratur antiquis auctoribus, Aristoteli, Callimacho, Polybio, Ciceroni, Ovidio, Livio, Diodoro, Straboni, Melæ, Silio, Floro, Ptolemæo, Itinerariis Romanis, Stephano. Opidani inde sunt Græcis *Ἐνναῖοι*, ENNAEI: quod Latini quoque sæpè usurparunt: maximè poëta. Latino autem ore formabatur ENNENSES; ut Cicero, Livius, ac Solinus, referunt. At mirum dictu, quoties in antiquorum auctorum libris duo ista vocabula *Enna* & *Aetna* confundantur; ita, uti sæpè reperias *Aetna*, ubi *Enna* erat scribendum: & gentilitium inde vocabulum *Aetnae*, variis flexionibus, pro *Ennae*. & vice etiam versâ, hoc pro illo. Apud Silium, lib. XIII, ubi totius insulæ brevem exhibet descriptionem poëta, ita legitur:

20 *Miscuerunt Phrygiam prolem Troianus Aestes
Troianusq, Elymus: structis qui pube sequutâ
In longum ex sese donarunt nomina muris.
Nec Zanclea gerunt obscuram mania famam:
Dextera quam tribuit posito Saturnia telo.
Sed decus Ennaeis hand ullam pulcrius oris,
Quam quæ Sisyphio fundavit nomen ab isthmo,
Et multum ante alias Ephyræis fulget alumnis.
Hæc Aethusa situm piscoso fonte receptat
Alphæon, sacra portantem signa coronæ.*

30 *Syracusas* urbem intelligit, à Corinthiis conditam. At quid hoc est: *Syracusæ Ennaeis* in oris? quum *Enna* opidum in ipso insulæ medio sita sita? Scripsisse Silium, *Aetnaeis* oris; & ob celebritatem *Aetnae* montis, sæpè nomine eius omnem innuisse insulam scriptores; supra lib. I, cap. VIII, docuimus. Sed originem, credo, tanti erroris inde tractam, quòd imperiti grammatici, sive auctorum exscriptores pro *Enna* scribebant *Aetna*; ut etiam nunc in vulgatis Livii Sidoniique exemplaribus legitur: & item pro *Aetna* *Etna*, sive *Ethna*; ut est in Antonini itinerario. tum fabulæ etiam de *Proserpinæ* apud *Ennam* raptu frequens immiscebatur poëtis *Aetna* monis; quemadmodum mox infra patebit. Itineraria igitur ita habent:

40

Tabulæ;	Antonini;
<i>Thermis</i>	<i>Thermis</i>
<i>Enna</i>	<i>Enna</i> LII.
<i>Agyrio</i> XVIII.	<i>Agyrio</i> III.
<i>Centurippa</i> XII.	<i>Centuripa</i> XII.
<i>Aethna</i> XII.	<i>Ethna</i> XVIII.
. . . . .	<i>Catina</i> XII.
<i>Syraculis</i> XLIII.	

50 Hodièque inter duo ista opida *Términi* & *Castro Ianni* L circiter deprehenduntur esse millia passuum: & ab hoc ad opidum *Agyrone* XIII; ut supra notavimus. Ipsi *Enna* situm ita describit Strabo lib. VI: *Ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ πρὸς Ἐνναί, ἐστὶ τὴν ἑσθὸν τῆς Δήμητρος, ἔχουσι ὀλίγοι, κειμένη ἐπὶ λόφῳ, περιειλημμένῳ πάλαισιν ἐροπεδοῖς, δεσποῖσι πᾶσιν.* Id est: *In mediterraneo Ennam, ubi templum est Cereris, pauci habitant, sitam in tumulo, latis montanis planitiebus, quæ arari possunt omnes, cincto.* Et Livius, lib. XIII: *Enna, in excelsò loco ac prærupto undique sita, cum loco inexpugnabilis erat, tum præsidium in arce validum habebat.* Mox: *Ennensium principes urbem arcemque sua potestatis aiunt debere esse;* Hinc, ut omnes simul *Ennenses* à Romano præsidio

& Libera consecratam. Hoc cum cetera gentes sic arbitrantur, tum ipsis Siculis tam persuasum est, ut animis eorum insitum atque innatum esse videatur. nam & natus esse has in his locis deas, & fruges in eâ terrâ primum repertas, arbitrantur; raptam esse Liberam, quam eandem Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore. (qui locus quod in mediâ est insulâ situs, VMBILICVS SICILIAE nominatur.) quam quum investigare & conquirere Ceres vellet; dicitur inflammasse tadas iis ignibus, qui ex Aetna vertice erumpunt. quas sibi quum ipsa praeferret, orbem omnem peragrâsse terrarum. Enna autem, ubi ea, qua dico, gesta esse memorantur, est loco praecelso atque edito: quo in summo est aequata agri planities, & aqua perennes; tota verò urbs omni aditu circumcisa atque dirupta est. quam circa lacus lucique sunt plurimi, & lectissimi flores, omni tempore anni: locus ut ipse raptum illum virginis, quem jam à pueris accepimus, declarare videatur. etenim propter est spelunca quaedam, conversa ad aquilonem, infinitâ altitudine: qua Ditem patrem ferunt repenti cum curru exstitisse; abreptamque ex eo loco virginem secum absportasse: & subito non longè à Syracusis penetrasse sub terras: lacumque in eo loco repenti exstitisse; ubi usque ad hoc tempus Syracusani festos dies anniversarios agunt, celeberrimo virorum mulierumque conventu. Et postea, Verrinâ v: Simulacrum Cereris Enna ex sua sede ac domo sustulit. quod erat tale, ut homines, quum viderent, aut ipsam videre se Cererem, aut effigiem Cereris, non humanâ manu factam, sed cælo delapsam, arbitrantur. vos etiam atque etiam imploro & adpello, sanctissima dea, [Ceres & Libera,] qua illos Ennensis lacus lucosque colitis. Eandem fabulam & Arnobius, Disputationum adversus gentem lib. v, exagitavit, his verbis: *Quodam*, inquit, tempore, quum in Sicilia pratulis purpureos legeret nondum mulier flores, sed adhuc virgo Proserpina; quumque illam per floream messem huc atque illuc passim lectionis cupiditas advocaret; per profunde altitudinis specum rex prosiliens Manium, raptam virginem secum vehit, & terrarum absconditur successibus rursus. *Quod* quum factum nesciret Ceres; nec, filia esset ubinam gentium, suspicaretur; intendit animum, perditam toto in Orbe conquirere. sumit faces geminas, flammis comprehensas Aetnaeis: quibus sibi praelucens, pergit ire questum terrarum in regionibus cunctis. Et succinctius eodem libro postea: *Consimiliter & in fabulâ Ennaâ, nemus & flores quid sint, dicere vos convenit: quid sumtus ignis ex Aetnâ, comprehensa que isto faces: quid peragratio cum his Orbis.* Sic & Columella, de Re rusticâ lib. x:

Nunc vos Pegasidum comites Acheloidas oro,
Menaliumque choros Dryadum, nymphasque Napaas:
Quae colitis nemus Amphrysi, quae Thessala tempe
Quae juga Cylleas, & opaca rura Lycae,
Antraque Castaliis semper rorantia guttis;
Et quae Sicani flores legistis Halesti,
Quum Cereris proles, vestris intenta choreis,
Aequoris Ennei vernantia lilia carpsit,
Raptaque, Lethaei conjux mox facta tyranni,
Sideribus tristes umbras & Tartara cælo
Preposuit.

Et Ovidius, Fastor. lib. IIII

Terra tribus scopulis vastum procurrit in aequor
Trinacris; à positu nomen adepta loci:
Grata domus Cereri. multas ea possidet urbeis:
In quibus est culto fertilis Enna solo.
Frigida caelestum matres Arethusa vocarat:
Venerat ad sacras & dea flava dapes.
Filia consuetis ut erat comitata puellis,
Errata nudo per sua prata pede.
Valle sub umbrosa locus est, adspergine multâ
Vividus ex alto desilientis aqua.
Tot fuerant illic, quos habet natura, colores:
Pictaque, dissimili flore nitebat humus.
Quam simul adspexit, Comites accedite, dixit;
Et mecum plenos flore referte sinus.

* * *

Carpentis.

Carpenti studio paullatim longuū itur.
 Et dominam casu nulla sequuta comes.
 Hanc videt, & visam patruus velociter aufert:
 Regnaque caruleis in sua portat equis.
 Illa quidem clamat, Io, jo, cari ssima mater,
 Auferor. ipsa suos abscideratque sinus.
 Panditur interea Diti via. namque diurnum
 Lumen inadsveti vix patiuntur equi.
 At chorus equalis cumulatæ flore ministræ,
 Persephone, clamant, ad tua dona veni.
 Attonita est plangore Ceres: modo venerat Ennam.
 Nec mora, Me miseram, filia, clamat, ubi es?
 * * * — Et concita cursu
 Fertur: & è campis incipit Enna tuis.

* * * *
 Iam color unus inest rebus; tenebrisque teguntur
 Omnia: jam vigiles conticuere canes.
 Alta jacet vasti super ora Typhœos Aetna;
 Cuius anhelatis ignibus ardet humus.
 Illic accendit geminas pro lampade pinus.
 Hinc Cereris sacris nunc quoq, tæda datur.

At Μετὰ τὸν Φώνων lib. v, ubi eadem narratur fabula, pro Ennae manibus scriptum
 vulgò nunc est Aetnae, in his versibus:

Haud procul Ennae lacus est à manibus altus,
 Nomine Pergusa. non illo plura Cayster
 Carmina cygnorum labentibus audit in undis.
 Silva coronat aquas, cingens latus omne; suisq,
 Frondibus, ut velo, Phæbeos submovet igneis.
 Frigora dant rami, varios humus humida flores.
 Perpetuum ver est. quo dum Proserpina luco
 Ludit, & aut violas aut candida lilia carpit,
 Dumque puellari studio calathosque sinumque
 Implet, & equalis certat superare legendo,
 Penè simul visa est, dilectag, raptaque Diti.
 Usque adeò est properatus amor. Dea territa mæsto
 Et matrem & comites, sed matrem sapius, ore
 Clamat; & ut summâ vestem laniarat ab ora,
 Collecti flores tunicis cecidère remissis.

Raptor agit currus; & nomine quemque vocando,
 Exhortatur equos.

Perque lacus altos & olentia sulfure fertur
 Stagna Palicorum, ruptâ ferventia terrâ,
 Et quâ Bacchiadæ bimari gens orta Corintho
 Inter inaequalis posuerunt mœnia portus,
 Est medium Cyaneæ & Pisæ Arethusa,
 Quod coit angustiis inclusum cornibus æquor.
 Heic fuit à cuius stagnum quoque nomine dictum,
 Inter Sicelidas Cyane celeberrima nymphas:
 Gurgite que medio summâ tenus existit alvo;
 Agnovitq, deam; Nec longius ibitis, inquit.
 Non potes invita Cereris gener esse. roganda,
 Non rapienda, fuit.

Dixit, & in parteis diversas brachia tendens,
 Obstetit. Haud ultra tenuit Saturnius iram:
 Terribileisq, hortatus equos, in gurgitis ima
 Contortum valido sceptrum regale lacerto
 Condidit. iclâ viam tellus in Tartara fecit;

*Et pronos currus medio cratere recepit.
At Cyane, raptamq; deam contemtag, fontis
Iura suis marens, inconsolabile vulnus
Mente gerit tacitâ; lacrymisq; absumitur omnis:
Et quarum fuerat magnum modo numen, in illas
Extenuatur aquas.*

Sic & Ponticar. lib. II, eleg. X, *Aetnaos lacus* scriptum est in vulgatis exemplaribus, pro *Ennaos*, in his versibus:

*Te duce magnificas Asiae perspeximus urbeis;
Trinacris est oculis te duce visa meis.
Vidimus Aetnaâ caelum splendere flammâ,
Suppositus monti quam vomit ore gigas:
Ennaosque lacus, & olentia stagna Palici,
Quaque suis Cyanen miscet Anapus aquis.*

10

Sed omnium sapissimè error is admissus in Claudiani poemate, quod de raptu Proserpinæ privatim composuit. Sic lib. II pro *Aetna* repono *Enna* in his versibus:

*Viderat herbose sacrum de vertice vulgus
Enna parens florum: curvâq; in valle sedentem
Compellat zephyrum; Pater ô gratissime veris,
Qui mea lascivo regnas per prata volatu
Semper, & adsiduis irroras flatibus annum:
Respice nympharum cœtus, & celsa Tonantis
Germina, per nostros dignantia ludere campos.
Nunc adsis, saveasque precor: nunc omnia facta
Pubescant virgulta, velis; ut fertilis Hybla
Invideat; vincique suos non abnuat hortos.
Quidquid thuriferis spirat Panchaia silvis,
Quidquid odoratus longè blanditur Hydaspes;
Quidquid ab externis ales longeva colonis
Colligit, optati referens exordia sæcli,
In venas disperge meas; & flamine largo
Rura fove; ut merear divino pollice carpi;
Et nostris cupiant ornari numina fertis.*

20

30

* * *
*Forma loci superat flores. curvata tumore
Parvo planities, & mollibus edita clivis
Creverat in collem: vivo de pumice fontes
Roscida mobilibus lambebant gramina rivis:
Silvaque torrentis ramorum frigore Soles
Temperat: & modico brumam sibi vindicat æstu.
Apta fretis abies, bellis accommoda cornus,
Quercus amica Iovi, tumulos tectura cupressus,
Ilex plena favis, venturi præscia laurus:
Fluctuat heic denso crispata cacumine buxus:
Heic hederæ serpunt; heic pampinus induit ulmos.
Haud procul inde lacus (Pergum dixere Sicani)
Panditur; & nemorum frondoso margine cinctus,
Vicinis pallefcit aquis. admittit in altum
Cernentis oculos; & latè pervius humor
Ducit inoffensos liquido sub gurgite visus;
Imaque perspicui prodit secreta profundi,
Huc elapsa cohors gaudet per florea rura.
Hortatur Cytherea, legant.*

40

50

* * *
*Pratorum spoliatur bonos. hæc lilia fuscis
Intexit violis: hanc mollis amaracus ornat.
Hæc graditur stellata rosis; hæc alba lignistris.*

* * *

* * * * *

Diffugiunt nymphae: rapitur Proserpina curru.
Sic eodem lib. II postea pro Aetna iterum repono Enna, ubi Proserpinam ita adloquitur Pluto: — Nec mollia desunt

Prata tibi. Zephyris illic melioribus halant
Perpetui flores; quos nec tua protulit Enna.

Et item lib. III:

Namque videbatur tenebroso obiecta recessu
Carceris & saevis Proserpina vineta catenis;
Non qualem Siculis olim mandaverat arvis;
Nec qualem roseis nuper convallibus Enna
Suspectere deae.

Et eodem libro postea:

Prima Venus campos Ennaeque rura maligno
Ingerit adfatu: vicinos callida flores
Ingeminat; meritumq; loci velut inscia querit:
Nec credit, quod bruma rosas innoxia servet;
Quod gelidi rubeant alieno gramine mensis;
Verna nec ivatum timeant virgulta Booten.
Dum loca miratur, studio dum flagrat eundi;
Persuadet teneris (heu!) lubrica moribus etas.
Quos ego nequidquam planctus, quas irrita fudi
Ore preces! ruit illa tamen, confusa sororum
Praesidio. famula longo post ordine nymphae.
Iur in aeterno vestitos gramine campos;
Et prima sub luce legit, quum rore serenus
Alget ager, sparsosq; bibunt violaria succos.
Sed postquam medio Sol altior adsternit Orbe;
Ecce polum nox alta rapit; tremefactaq; nutat
Insula cornipedum strepitu cursuq; rotarum.
Nosse nec aurigam licuit: seu mortifer astus,
Seu mors ipsa fuit.
Et raucos reduces tractu detorsit habenas,
Nox sua prosequitur currum; lux redditur Orbi.
Persephone nulla est.

Verum haec paullo prolixius repetimus; quo magis constaret, legendum esse omnibus istis locis pro Aetna & Aetnae, mendosis vocabulis, Enna & Ennae. reliquis eiusdem poemati locis recte retinueris voces Aetna & Aetnae. De caetero, omnes quidem haecenus citati auctores, ex Ennae pratis raptam esse a Plutone Proserpinam, disertissimis testantur verbis. at e diverso Hyginus, μυθολογικῶν cap. CXLVI, ita tradit: Pluton petit ab Iove Proserpinam, filiam eius & Cereris, in conjugium daret. Iupiter negat Cererem passuram, ut filia sua in Tartaro tenebricoso sit. sed jubet eum rapere eam, flores legentem in monte Aetna, qui est in Sicilia. in quo Proserpina dum flores cum Venere & Diana & Minerva legit, Pluton quadrigis venit & eam rapuit. Cum hoc consensisse videtur & Oppianus, κωμικῶν lib. III; ubi ita de Plutone loquitur:

Ὅτι κέρει
μουσογόνειν ἤρπειεν ἀπ' Αἰτναίου πύργου

Quae ita vertit interpres: — Quum filiam
Vnicam rapuit ab Aetnae monte.

50 Quod & illa apud Senecam, in Hercule furente, intelligi possint:

Fas omne mundi, teque dominantem precor
Regno capaci; teque, quam tota irrita
Quaerunt Aetna mater.

Et apud Diodorum lib. XI ita scriptum est: Ἀπὸ δὲ τῶν ἡρώων ὁ Γέλων, ὅτι μὲν τῶν λαφύρων κατακτάσας ναὺς ἀξιολόγους Δήμητρος καὶ Κέρης· χερσὶν δὲ τρέποδα πηχέας δὸς τῶν λαφύρων ἐκκαίδεναι, ἐπέθηκεν εἰς τὴν πέλοπον τὸ ἐν Δελφοῖς, ἅ πᾶσι χερσὶν ἔχον. ἐπελάβετο δὲ ἕσπερον καὶ κ' τὴν Αἰτῆν καὶ κατακτάσας ναὺς Δήμητρος. ἐνηγάς δὲ εἰς τὴν πόλιν ἔειπε, μισθολα-

μεσολαβηθεὶς τὸν βίον ὑπὸ τῆς πεπεωμένης. Id est: *His ita expeditis, ex hostium manibus duo Cereri & Proserpinae templa magnifici operis exstruxit. tripodem quoque talentum xv i con-*
stravit, quem in templo Delphico gratae mentis symbolum Apollini dedicavit. posthac Cereri
etiam in Aetnâ fanum edificare insituit. jamque dea in sacrarium collocata erat: sed, à fato
interpellatus, imperfectum illud reliquit. At quis id tandem perfecit? quis umquam
eius mentionem fecit auctor, vel saltem suspicionem in scriptis suis reliquit? Sanè
neminem monstraveris. nihilque certius, quàm heic quoque vocem genuinam
Ἐνναο corruptam esse in Ἀννῶ. sic quidpe loco suprâ scripto Strabo in lib. vi: Ἐν τῇ
μεσογαίᾳ τῆ Ἐνναο, ἐν ἣ τὸ ἱερόν τῆ Δήμητρος, ἔχουσιν ὀλίγοι. Id est: In mediterraneo Ennam, ubi
templum est Cereris, pauci habitant. Cui consentiens Mela, lib. ii, cap. vii, Famam habet, 10
inquit, ob Cereris templum, Enna praecipuam. Huc confer & ea, quae Cicero in Verrinâ
iii scripta reliquit, hisce verbis: Apud patres nostros, atroci ac difficili reipublica tempore,
quum, Ti. Graccho occiso, magnorum periculorum metus ex ostentis portenderetur, P. Mucio,
L. Calpurnio, Coss. aditum est ad libros Sibyllinos: in quibus inventum est, Cererem anti-
quissimam placari oportere. Tum ex amplissimo collegio decemvirali sacerdotes populi Romani,
quum esset in urbe nostrâ Cereris pulcherrimum & antiquissimum templum; tamen usque En-
nam profecti sunt. tanta enim erat auctoritas & vetustas illius religionis, ut, quum illuc irent,
non ad eadem Cereris, sed ad ipsam Cererem proficisci viderentur. Mox: Hoc dico; hanc ipsam
Cererem, antiquissimam, religiosissimam, principem omnium sacrorum, quae apud omnes gen-
teis nationesq; sunt, à C. Verre è suis templis ac sedibus esse sublatam. Qui accessistis Ennam, 20
vidistis simulacrum Cereris è marmore & in altero templo Liberae. sunt ea perampla atque pre-
clava: sed non ita antiqua. ex ere fuit quoddam modicâ amplitudine, ac singulari opere, cum
facibus; per antiquum; omnium illorum, quae sunt in eo fano, multo antiquissimum. Hoc sci-
licet puto illud fuisse, quod à Gelone in novi templi, ab se inchoati, sacrario pos-
itum Diodorus tradit. Iam verò Oppianus an ἀπ' Αἰτναίου πάγου scripserit, pari
jure dubitari possit. quidpe quum Enna sita sit in loco excelso & undique praeupto, sive
circumciso atque dirupto; ut antiqui etiam adnotarunt auctores, Cicero, Livius, Dio-
dorus ac Strabo: rectius ac verius scripserit potuit Oppianus ἀπ' Ἐνναίου πάγου, id
est, ab Ennao colle, sive tumulo, seu minore rupe. nam apud Hesychium simul & Svi-
dam sic legitur: Πάγοι, αἱ ἐξοχαὶ τῶν πετρῶν ἔτ' ὄρων. Id est; Πάγοι sunt eminentiae petra- 30
rum & montium. Quod Favorinus ita explicat: Πάγοι, πετρῶδες ἐξοχαί· ἢ εἰς ὑψ. &
ἀνέχουσι ὄξεια πέτρα. Πάγον λέγουσι, ἀπὸ τῆς ὕδατος πεπληθῆσαι. Πάγος, ὕδωρ τὸ πεπηγμένον
διὰ ψύχους· ἢ τὸ σκληρὸν ἔπετρῶδες ὄρε. Πάγος, ὄχθος, βανός, ψύχθος. Id est: Πάγοι,
saxosa cacumina; sive in altum eminentes acute petra. Πάγον dicunt ab eo, quod ex aquâ con-
crescat. Πάγος, aqua concreta ex gelu: & item asper & saxosus mons. Πάγος, tumultus, cli-
vus, frigus, seu gelu. Postrema hæc etiam apud Hesychium leguntur. Sed quid pro-
prè significet vox ὄχθος, alibi ita docent Hesychius, Svidas & Favorinus: ὄχθοι, εἰ
τραχέες ἔδύβαται τόποι, καὶ αἱ ἐξοχαὶ τῶν πετρῶν. Id est: ὄχθοι sunt loca aspera & aditu dis-
ficilia: item cacumina petrarum. Addunt Hesychius atque Favorinus insuper hæc
quoque: ὄχθος, κρημνός, πέτρα, τὸ ὑψηλὸν ἔπετρῶδες ἢ τῆς γῆς, ἢ τὸ δότι κρημνὸν γῆμα τῆς θη- 40
λαόσσης. Hoc est: ὄχθος, est locus praeuptus, petra, excelsa fluminis seu terra, sive abrupta
praecipitesque maris fauces; id est, litus. sic Homerus Odysseæ lib. v:

Οὐ γὰρ ἔσαν λιμένες νηῶν ὄχοι, ἀδ' ὀππωγαί·

Ἄλλ' ἀκτὴ πρὸ βλητῆς ἔσαν, ἀπλάδες τε πάγοι τε.

* * *
Ἐμβασις ἔπη φαίνεθ' ἀλὸς πολιοῖο ἴψαζε·

Ἐκπῶθεν ἔπι πάγοι ὄξεις, ἀμφὶ δὲ κόμα

Βάβρυχεν ῥόδιον, λισθὴ δ' αἰαδιόρομη πέτρα·

Ἀγχιβαθῆς δὲ θάλασσα, ἔσπρος ἐστὶ πῆδος

Στήμναι ἀμφοτέροισι. Hoc est:

Neque enim erant portus navium capaces, neque secessus:

Sed litora projecta erant, scopulique & rupes.

* * *
Egressus nusquam adparet ex mari cavo foras.

Extra enim saxa acuta; & undique fructus

Fremit impetuosus; levique eminet petra:

Mare verò est profundum; nec ullo modo pedibus licet

Consistere ambobus.

50

Ex

Ex his igitur adparet, vocem πύγ[⊙] omnibus partibus ac numeris Ennae potius colli excelso & undique prærupto convenire, quam Aetnae monti altissimo, & ex latissimis longèque diffusis radicibus immenso tractu paullatim in summum cacumen adfurgenti. nam ipsum pratum, ex quo rapta sit Proserpina, in loco edito & undique abrupto fuisse, testatur Diodorus dicto lib. v. Γενέσται, inquit, μυθολογῶσι τὴν Κόρη τ' ἀρπαγῶν ἐν ταῖς λειμῶσι ταῖς κτ' ἐν τῷ Ἐνναί. ἐστὶ δὲ τὸ πύγ[⊙] ἄτ[⊙] πηλοσίον μὲν τῆς πόλεως, τοῖς δὲ ἐπὶ ταῖς ἀλλοῖς ἀβέσι πεντοδαπίς ὄψεσθαι ἔχει ἀξί[⊙]. * . Ἐστὶ δὲ ὁ περὶ ἀρπαγῶν[⊙] λειμῶν. αὐτῶν μὲν ἡμαλὸς καὶ πανπλάσιος δ' ὕδρος, κύκλῳ δὲ ὑψηλός, καὶ πανταχόθεν κρημνοῖς διότ' ἔχει δὲ καὶ πλησίον ἄλσις ἔλαιωνας ἔλαιωνας, καὶ περὶ τῶν ἔλαιων, καὶ σπῆλαιον δ' ἡμαλὸς, ἔχει χάσμα κατὰ τὸν περὶ τῶν ἀρκίων νεώκας. δι' ἧς μυθολογῶσι τὴν Πλέτωνα μετ' ἀρματῶν ἐξελθόντα, ποιῆσαι τὴν ἀρπαγῶν τῆς Κόρης. Id est: Raptam fabulantur Proserpinam in vicinis Ennae pratis. qui locus prope urbem est, violis aliisque florum generibus renidens ac spectatu dignus. Et mox: Est pratum id in summo dorso planum & irriguum; circum vero circa altum & undique præruptum. in propinquo etiam lucos & prata habet, paradisosque: & circa hanc lacus, & vastam quamdam specum; in qua hiatus est subterraneus, septemtrionibus obversus: per quam Plutonem curru ad abripiendam Proserpinam exisse fabulantur. Verum Cicero, dicta Verrina III, locum raptus ita describit: Enna, ubi ea gesta esse memorantur, est loco præcelso atque edito: quo in summo est aquata agri planities, & aquae perennes. tota vero urbs omni aditu circumcisa atque dirupta est: quam circa lacus lucique sunt plurimi, & lectissimi flores. propter est spelunca quaedam, conversa ad aquilonem, infinita altitudine: qua Ditem patrem ferunt repente cum curru exsistisse; abreptamque ex eo loco virginem secum abtransportasse. Et Aristotelis verba ex libro de Mirandis hæc fuere citata: Ἐν τῆς Σικελίας τῆς κατὰ τὴν Ἐννὰ σπῆλαιόν τι λέγουσι εἶναι, περὶ δὲ κύκλῳ περικύκλιον φασι τῶν πᾶσιν αἰθῶν πηλοσίον ἀνὰ πᾶσιν ὄραν, πλὴν δὲ μάλιστα τῶν ἰσὺν ἀπέραντῶν ἵνα τῶν συμπεπληρωμένων. Ἐστὶ δὲ τὰτα ἔχει χάσματ' ἀσυνφάνης ἐστὶν ὑπόγειος· καὶ ὅν φασι τὴν ἀρπαγῶν ποιῆσαι τὴν Πλέτωνα τῆς Κόρης. Id est: Apud Sicilia urbem Ennam specus dicitur esse, circum quam cum aliorum florum copia omni anni tempore crescat, tum vero violis immensum terra spatium obtegatur. Sub hoc autem hiatu obscurum quoddam antrum latet; quo Pluto egressus Proserpinam abripiisse fertur. In eadem mentem & Solinus quoque dicto cap. XI: Hic campus Ennensis, in floribus semper & omni vernus die. quem per demersum est foramen; quo Ditem patrem, ad raptus Libera exeuntem, fama est, luce hac usum. Ovidius vero dicto Factor. lib. III ita canit:

Valle sub umbrosa locus est, adspersaque multa
Vivida ex alto desilientis aqua.

Tot fuerant illic, quot habet natura, colores:
Pictaq; dissimili flore nitebat humus.

Quam simul adspexit, Comites accedite, dixit:
Et mecum plenos flore referte sinus.

Et dicto μέγιστον φώστων lib. v ita:

40 Haud procul Ennae lacus est à mœnibus altus,
Nominè Pergusa.

Silva coronat aquas, cingens latus omne
Frigora dant rami, varios humus humida flores.
Perpetuum ver est. quo dum Proserpina luco
Ludit, & aut violas aut candida lilia carpit,
Penè simul visa est, dilectaq;, raptaq; Diti.

Et Claudianus, lib. II:

50 Forma loci superat flores. curvata tumore
Parvo planities, & mollibus edita clivis
Creverat in collem: virgo de pumice fontes
Roscida mobilibus lambebant gramina rivis:
Silvaque torrenteis ramorum frigore soles
Temperat.
Haud procul inde lacus (Pergum dixere Sicani)
Panditur: & nemorum frondoso margine cinctus,
Vicinis pallescit aquis.
Huc elapsa cohors gaudet per florea rura.
Hortatur Cytherea, legant.

Sic

Sic vario, vago, ac planè incerto modo locum, ex quo rapta sit Proserpina, auctores isti designant. quidpe duo poëtae, Ovidius atque Claudianus, in *luco ad Pergysam lacum*, qui v millia passuum ab urbe Ennâ meridiem versus distat, raptam tradunt: Ovidius etiam *sub umbrosâ valle*; in loco, qui *avidus* erat *multâ adspersine aquae ex alto desilientis*. qui locus, ut describit Claudianus, erat in *planitie parvo tumore curvatâ, & mollibus clivis in collem editâ*: ubi

— *Vivo de pumice fontes*

Roscida mobilibus lambebant gramina rivis.

Aristoteles etiam & Solinus in *Ennensi campo*, floribus omnigenis ac maximè violis obfito, juxta *immensa altitudinis specum*, abreptam deam narrant. At Diodorus, locum 10 eum *propè urbem* quidem ait esse, *violis aliisque florum generibus residentem, in planitie irriguâ*; sed *circumcirca altâ & undique præruptâ*, & extra lucum sitâ. Cicero, *planitiem eam agri æquatam*, & in eâ *aquas perennes* in eodem cum ipsâ urbe Ennâ colle *præcelso atque edito, & omni aditu circumciso atque dirupto* locat: circa autem hunc collem, extra urbem, *lucus lucosque plurimos* refert cum *lectissimis floribus*; & *propter ea loca speluncam, qua Dis pater cum curru exisse, abreptamque ex eo loco virginem secum absporsisse ferebatur*. Verùm, lapsos heic maximè Ciceronem atque Diodorum, deprehendo: idque diverso ac contrario errore. hic *pratium*, ex quo rapta dicitur Proserpina, cum *fontibus* perperam in *circumquaque alto & undique prærupto* loco posuit: qui situs erat ipsius urbis Ennæ; testibus Cicerone & Livio, hodiernâque experientiâ. Ci- 20 cero verò æquè malè ac imperitè dictum pratium, seu, ut ipse vocat, *æquatam agri planitiem cum aquis perennibus* in ipso Ennæ urbis colle *præcelso atque edito & omni aditu circumciso atque abrupto* collocavit. De cætero pratium sive campus etiam in ipso luco fuisse potuit: ne in luci commemoratione Ovidium quoque & Claudianum errasse putemus. Pratium id Columella, loco suprâ scripto, vocat *Aequor Enneum*. Sed

PERGVSA
lacus.

— *Admittit in altum*
Cernenteis oculos; & latè pervius humor
Ducit inoffensus liquido sub gurgite visus;
Imaque perspicui prodit secreta profundi.

PLVTONIA
specus.

At hodiè aquas eius lino molliendo Ennenses fœdant. SPECVS autem PLVTONIA, per quam exiisse Plutonem ad rapiendam ex vicino prato Proserpinam, veteres fabulati sunt, abruptis saxis tota nunc oppleta est, ore eius ad aquilonem etiam nunc converso. Sed ad præscriptum Oppiani locum uti tandem revertamur; quia ex hæctenus demonstratis jam constat, non ex præcelso & undique abrupto circumcisoque colle, sed ex humili, parvo tantùm mollique tumore editâ, planitie raptam fuisse secundùm fabulas Proserpinam; omnino censendum est, non *ἀπ' Ἐνναίου* sed 40 *ἀπ' Αἰτναίου πάγιο* scripsisse Oppianum: eoque magis, quòd & Hyginus disertis verbis, ex monte Aetnâ raptam, narrat; & Seneca, Cererem matrem *totâ eam questivisse Aetnâ*, ceu in hac perditâ fuisset, adfirmat. Verùm hic error quorundam auctorum inde natus haud dubiè est, quòd ad conquiendam filiam *is ignibus tadas inflammasse* dicebatur Ceres, qui ex Aetnâ *vertice erumpunt*; ut inter alios Cicero quoque tradit, loco suprâ per scripto. Sanè plures iique potiores scriptores Ennensibus adscripserunt eam fabulam pratis. eamque ob causam tam antiquâ tamque sanctâ religione simulacrum templumque colebatur Cereris apud Ennensibus. Quod templum magnificentius exstruere instituit Gelo, Syracusanorum tyrannus, quia Enna urbs à Syracusanis olim condita erat; teste Stephano. Verba epitoma- 50 toris eius hæc sunt: *Ἐννα, πόλις Σικελίας, ἡλισμα Συρακουσίων, καὶ ὁ ἔσθι Συρακουσίων. τὸ ἔθνος, Ἐνναῖοι, Ἐνναῖα*. Id est: *Enna, urbs Sicilia; à Syracusanis condita, LXX annis post ipsas Syracusas*. Has conditas fuisse anno secundo Olympiadis XI, id est, ante natum Iesum anno MCCXXXV, suprâ lib. I, cap. XII, ostensum est. Enna igitur condita fuit Olympiadis XXVI anno III; ante natum Christum IOCLXV. Fazellus, Decad. I, lib. X, ad descriptionem huius urbis Stephani verba ita in Latinum sermonem conversa citat: *Enna, inquit Stephanus Byzantius, urbs Siciliae, Syracusanorum duce*
Enno

lib. X: *Templi huius, ad radicem montis Afsōri, ex quadratis lapidibus tres ingentes arcus ac novem eius porta hodiè in vetustatis monumentum supersunt. Opidi quoque antiqui [Afsōri] mania cum portâ adhuc integrâ, ex miris saxis fabricata, cernuntur. In agro eius numismata passim ærea, ex unâ nudum Chrysam, ex alterâ parte caput hominis, cum Græcis literis Afsōron exprimentia, reperiuntur. Hic scilicet suprâ memoratus nummus est Vrsini; qui in alterâ eius parte Chrysa fluvii simulacrum, dextrâ manu urceolum retinens, sinistra copix cornu fuisse testatur, adscripto nomine ΚΡΥΣΑΣ, sine adspiratio- ne literæ x. Meminit eius Diodorus quoque, prædicto lib. XIII, his verbis: ὁ δὲ μάγων κατὰς ἐπιπέδου ἐν τῇ τῶν Ἀγρινυαίων χώρᾳ, ἔχει τὸν Χρύσαν πῶμα, ἐν γὰρ τῆς ὁδοῦ τῆς Φερσῆος εἰς Μοργαντινᾶν. Id est: *Mago castra posuit in Agrinensium agro, ad Chrysam flu- men, prope viam, que Morgantinam ducit. De eodem ita habet Vibius, in Catalogo flu- minum: Chrysas; Syracusis, ex monte Hereo. Ita scilicet Elorum quoque usque Syra- cularum dixit: nempe, quia Syracusanorum tunc ditio in Elorinum usque versus meridiem, in Assorinum versus septemtriones agros sese extendebat. Ergo CHRY- SAE sanum sub ipso fuit opido Afsōro, ad sinistram amnis ripam, quâ is Afsōro En- nam euntibus transitur.**

HERÆI,
sive IUNONII
montes.

HERÆVS iste mons, ex quo Chrysam oriri tradit Vibius, Diodoro plurali nu- mero dicitur Ἡραῖα ὄρη, HERÆI montes. unde patet mendosè id vocabulum apud Vibium in vulgatis exemplaribus scriptum esse in penultima simplici vocali e, quem imperitorum grammaticorum posterioris sæculi sive exscriptorum errorem 20 nimis vulgarem vel in mille aliis etiam vocabulis deprehendat: hodièque ita vulgè à nostris hominibus, etiam Græcæ lingvæ alioquin haud imperitis, usurpatur. Ex illâ apud Vibium scriptione alius, satis ingens, Fazello natus est error, uti is *Heraos* hosce montes passim in opere suo adpellaverit *Aërios*: quasi apud Vibium prima lite- ra A in H corrupta sit. Nec id errorem eius purgaverit, quòd in quibusdam Dio- dori exemplaribus legatur Ἡραῖα ὄρη. quidpe, si ab altitudine id montibus vocabu- lum inditum credidit, ut *aërium montem* dixit Virgilius *Eclogâ* V III, & *Aeneidos* lib. VI & VIII, & *aëriam rupem* *Georgicor.* lib. IIII, *aëriasque Alpsis* *Georgicor.* lib. III, & sic alii etiam poetæ passim; sanè id vocabulum iisdem literis dicitur Græcis Ἡραῖα, non Ἡραῖα, nisi fortè hoc etiam corruptum iudicaverit ab genuino 30 Ἡραῖα. Verum quum Ἡραῖα sive Ἡραῖα commune sit omnium montium, adeò- que omnium arborum aliarumque rerum excelsarum ἐπιπέδον, haud veri est simi- le, id vocis certo montium jugo pro peculiari propriâque adpellatione inditum esse. Ἡραῖα autem ὄρη dici poterant, qui Latinâ lingvâ essent IUNONII montes, κατὰ τὴν Ἡραῖαν, id est, à *Iunone*: quemadmodum *Neptunius mons* dicebatur hisce *Heræis* montibus connexus, alio nomine *Pelorus* dictus; ut suprâ lib. I, cap. VI, docuimus. Describuntur autem *Iunonii isti montes* Diodoro, in fine libri IIII, hoc modo: Ἡραῖα ὄρη κατὰ τὴν Σικελίαν ἐστίν, ἃ Φασὶ καλεῖται ἐν Φίσις ἐτόπων ἰδιώτησι περὶ Ἡραῖαν ἄσπετον ἐπι- λανθάνον ἐπιφυκίαι. πολλὰς τε γὰρ πηγὰς ἔχουσιν τῆ γλυκῶτησι Δαφνέσις τῶν ἄλλων ὕδατων, καὶ δένδρεσι παντοίοις πεπληρωμέναι. εἶναι δὲ ἐδρῶν μεγάλων πλῆθος, Φερσῶν καρπὸν τῶ μεγάλῃ Δαφ- 40 λὰτιοντα, Δαφλασιὰς δὲ τὴν ἑτέραν αἰαίαν χώρᾳσι φυερμένων. ἔχουσιν δὲ τῆ ἡμέρων καρπῶν ἀσπιδάτων ἀμπέλους τε πολλὰς Φυερμένων, ἐμῶν ἀμύθητον πλῆθος, διὰ τὴν ἐρατόπιδον ποταμὸν Καρχηδονίαν, ἐπὶ τῆς λιμῆς περὶ τὸν Δαφνέσις, παρεχομένων τῶν ἐρῶν πολλὰς μὲν γὰρ χορηγίαν εἰς τὸν Πρωτὸν αἰετὸν ἔχουσιν. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ χώρᾳ Ἰωαγκίαις δένδρων ὄσος, Ἰεοπέπης, ἐνύμφης ἄσπιδος ἀνέμω, μυρολοχῆσι Ἰωνηλίαις τὸ ὄνομα ἔχοντων Δάφνι, Ἐρμῆ ἰδίᾳ ἐνύμφης ἕδον, κατὰ τὴν ἑτέραν πλῆθος δὲ πυκνότητος δὲ Φυερ- μένης δάφνης ὀνομαζομένης Δάφνι. Hoc est: *Sunt in Sicilia Heræi montes. quos amenitate natu- râque ac situ peculiari ad recreationem & voluptatem æstivam perquam opportunos esse dicunt. multos quidpe fonteis habent, aquarum dulcedine præstanteis; arboribus omnis generis referti. magnarum ibi quercuum copia est: quæ eximia magnitudinis fructum, duploque maiorem & copiosorem alibi terrarum nascentibus, producunt. hortensique quoque fructum abundant. & vi- 50 tes ibi sponte proveniunt: malorumque ingens est ubertas: adeò, ut Carthaginensium ex- ercitus quondam, fame laborans, inde aleretur; nec tamen sumtu, licet in tot millia profu- so, montium copia exhauriretur. In hac regione convallis quedam arborum, divinum ha- bens decorem, & dicatus *Nymphis lucus*, existit. ibi *Daphnin Mercurio nymphâque genitum esse*, produnt: cui laurorum illic multitudo ac densitas nomen peperit. Ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ, inquit, id est, in hac regione; quia non unus tantum erat montis vertex; qualis est *Aetna*, vel *Eryx*, vel *Ercta* apud *Panormum*: sed quia ingentem occu- pabant*

NYMPHA-
RVM lucus.

habant Heræi montes terrarum tractum, longè latèque diffusum, ab opido, cui vulgare vocabulum *Piazza*, sive Siculorum dialecto *Chiazza*, apud fonteis Gelæ amnis sito, ad opidum usque, cui vulgaris adpellatio *Noara*, inter Tauromenium & Pactas positum: ubi Neptunio, ut antè dictum, sive Peloro monti connectuntur. Ab occidente, cirèa Alæsi & Himeræ meridionalis fonteis Nebrodi sive Maroni monti, qui vulgò nunc dicitur *Madonia*, junguntur. Vulgò nunc inter Maronem & dictum opidum Noaram dicuntur *Monti Sori*. ad fontem verò Chryseæ amnis ingens eius jugum vulgò vocatur *Monte Artesino*. Fontes in iis sunt atque fluvii innumeri. Summa eorum amœnitas est cirèa Calacten, Aluntium, & Agathyrnum: quæ loca hodiè vulgò vocari *Caronia*, *S. Filadelfo* seu *S. Fratello*, & *S. Marco*, suprâ ostensum est. Sub Aluntio etiam, sive, ut nunc locus vocatur, sub *S. Fratello*, aque illæ sunt, à re ipsâ *Dulces* cognomine, vulgari incolarum lingua *Aque dolci*. Fazellus, decad. I, lib. VIII, cap. III, post descriptionem Fitaliæ amnis, prope cuius ripam sinistram opidum S. Marci, id est, vetus Agathyrnum esse dixi, ita tradit: *Montes, qui huic flumini intus prominent, omnium, qui totâ penè sunt Sicilia, amœnissimi sunt. nam licet excelsi sint, fontium tamen uberrimi sunt; quibus loca ipsa redduntur habitationi cultuique idonea: vinetis quoque, rosetis, olivetis, ac domesticis omnium generum arboribus refertissimi, quæ toto anni tempore videntur. & quod in primis locorum pulcritudinem perficit & amœnitatem, ad collium vicinorum vertices optata sunt frequentia & conspicua; quæ inter prata ipsa ac hortos depicta esse videntur. varum profectò totâ Sicilia nature opus: quum ceteri ferè omnes Sicilia montes aut nudi sint & horridi, aut silvestribus arboribus & silvis solum amicti.* Sanè nullâ aliâ insulæ parte tam frequentia reperiuntur opida. quod ipsum amœnitatis fertilitatisque huius soli certum indicium est. Cæterum *Nymphaeum* ille *lucus* quo tractu Heræorum montium fuerit, incertum est.

CAP. VIII.

30 *Capytium opidum. Herbita urbs. Imachara, Galaria, Symethus, Hadranum, opida. Hadrani sanum. Hadranus amnis. Opida, Hybla & Murgantia. Morgetes. Sergentium sive Ergetium opidum.*

IN meridionali Heræorum montium latere cirèa Symæthi fonteis est opidum, *CAPITIVM* vulgari nunc incolis vocabulo *Capizzi* dictum. Id Ptolemæo vocatur *καπίτιον opidum. CAPYTIVM*. at Romanis fuisse videtur *CAPITIVM*: & inde *opidani CAPITINI*. nam Ciceroni in Verrinâ II memoratur inter celebres Siciliæ urbeis *Capitina civitas*. Verba eius hæc sunt: *Tyndaritanam, nobilissimam civitatem, Cephalæditanam, Haluntinam, Apolloniensem, Enguinam, Capitinam, perditas esse hac iniquitate decumanorum, intelligetis: Murgentinis, Assorinis, Elorinis, Ennesibus, Ietinis, nihil omnino reli-*
40 *ebum: Cetarinos, Acherinos, parvarum civitatum homines, omnino abjectos esse ac perditos.* A quibus mortalibus condita, & qua fortunâ tot sæculis usâ fuerit, nusquam adnotatum reperitur.

Eodem terrarum tractu, inter Symæthum amnem & Heræum montem fuit *Ερ-HERBITA*
βιτα πόλις, HERBITA urbs: Ciceroni, Diodoro, Ptolemæo, ac Stephano, memora-
ta. *Opidani* inde Græcâ formatione sunt Diodoro atque Stephano *Ερβιταίοι, Her-*
bitæi. at Romanis auctoribus, Ciceroni ac Plinio, Latino ore dicuntur *HER-*
BITENSES. Stephani verba hæc sunt: *Ερβιτα, πόλις Σικελίας. ΕΨογ. τὸ ἐθνικὸν Ερ-*
βιταίων. Id est: *Herbita, urbs Sicilia; auctore Ephoro. Gentilitium inde est Herbitæus.*
50 *Apud Plinium lib. III, cap. VIII, ita scriptum est: Hyblenses, Herbitenses, Herbes-*
senses, Herbulenses, Halycenses, Hadranitani, Imacareses, Ichanenses, Ietenses, Mu-
tustratini, Magellini. Hinc patet, cum adspiratione id vocabulum pronunciasse
veteres; quando ordinem alphabeticum observat in Italiæ Siciliæque opidorum
recensione Plinius. Ptolemæus id opidum inter Agurium & Leontinos, sive inter
Centuripas & Menas opida, quorum hoc etiam nunc vulgò vocatur *Minlo*, collo-
cavit. quo equidem tractu ruinæ veteris cuiusdam urbis vulgò hodiè incolis di-
cuntur *La Citadella*: quam Herbitam antiquam fuisse, Fazellus quoque suspicatus
est. Verùm ut frequentissimè ac ferè semper alibi, sic ab Herbitæ quoque verò
E e 2 ac germa-